

VYSIELANIE VEREJNEJ SLUŽBY

Monika Metyková

V roku 1927 britský kráľ Juraj V. pasoval za rytiera tridsaťosemročného škótskeho inžiniera Johna Reitha. Reith bol ocenený za zásluhy pri vytvorení British Broadcasting Company¹ (BBC), prvého prevádzkovateľa vysielania verejnej služby. Denné rozhlasové vysielanie BBC začalo 14. novembra 1922 z Marconiho londýnskeho štúdia (pôvodná BBC bola totiž založená skupinou výrobcov rozhlasových prijímačov) a nasledujúci deň tiež z Birminghamu a Manchesteru. Generálnym riaditeľom spoločnosti sa stal John Reith, jeho chápanie úlohy vysielania BBC je možné zhrnúť do troch imperatívov: vzdelávať, informovať a baviť celý národ nezávisle na politických a komerčných tlakoch.

Korene konceptu vysielania verejnej služby²

Najstarším zdôvodnením vytvorenia systému vysielania verejnej služby (inými slovami neposkytnutia vysielacích frekvencií komerčným prevádzkovateľom) je obmedzenosť vysielacieho spektra. Táto obmedzenosť činí z vysielacieho spektra statok, ktorý musí byť použitý vo verejnom záujme, „prirodzený verejný zdroj“.³ (Schiller in Feintuck, 1999: 26)

Vo vzťahu k vysielaniu verejnej služby je teda nutné najskôr objasniť pojem verejného záujmu v komunikácii. Pôvod pojmu nachádzame v ekonomickej regulácii, Mitnick (in McQuail, 1992: 21) ho odvodzuje od stredovekej sociálnej teórie a ideí ekonomickej spravodlivosti, ktoré viedli ku kolektívnej kontrole nad účinkami síl trhu. V moderných spoločnostiach tiež nachádzame početné príklady verejných zdrojov/statkov,⁴ ktoré sú regulované vo verejný prospech, medzi tieto patria aj základné telekomunikačné služby. Telekomunikačné služby tvoria súčasť obchodných odvetví, ktoré sú považované za „odvetvia ovplyvnené verejným záujmom“ (Melody in McQuail, 1992: 21) kvôli zásadnej povahe danej služby, jej tendencie k (prirodzenému) monopolu a nutnosti poskytovať ju na univerzálnom a nestrannom základe. McQuail však konštatuje, že potiaže s aplikáciou pojmu verejného záujmu na oblasť, akou je komunikácia, pramena z nedorozumení ohľadne toho, ktoré črty masovej komunikácie sú zásadné a či sú oprávnené zásahy do voľného trhu, ktoré majú za cieľ spravodlivé a efektívne zabezpečenie týchto zásadných služieb.

Podľa Murdocka nie je obmedzenosť vysielacieho spektra prvoradá vo vzťahu k vytvoreniu pôvodných systémov vysielania verejnej služby, skôr sa jednalo predovšetkým o filozofické argumenty. Poukazuje na to, že v dvadsiatych rokoch minulého storočia, v období vzniku rozhlasového vysielania, došlo k dvom významným zmenám v spoločenskom a ekonomickom systéme – nárastu masovej konzumácie a zavedeniu všeobecného volebného práva. Kým v Spojených štátoch amerických sa vysielanie stalo súčasťou komerčného systému založeného na reklame, ktorý podporoval masovú konzumáciu, v Európe sa vysielanie nezaradilo pod komerčný systém, ale malo fungovať tak, aby poskytovalo zdroje pre občanov, predovšetkým zdroj informácií a zároveň priestor pre diskusiu, oboje nevyhnutné k tomu, aby sa mohli stať plnohodnotnými účastníkmi politického života, aby boli dobre informovanými a kompetentnými občanmi. (Metyková, 2003)

V tomto ohľade je nutné aspoň stručne pojednať o úlohe vysielania verejnej služby v naplnení ideálu verejnej sféry, ako ju predstavil Jürgen Habermas. John Keane sa domnieva, že v súčasných spoločnostiach „je ideál verejnej sféry spojený s inštitúciou vysielania verejnej služby, ktorá prejavuje elektívnu afinitu s verejným životom a javí sa ako najlepšia garancia na jeho prežitie v období štátom organizovaného konzumného kapitalizmu“ (1995: 3). Carpignano et al. tvrdia, že v diskusiách týkajúcich sa masmédií, politiky a verejnej sféry „existuje spoločný základ, zhodné základné predpoklady zdieľané zúčastnenými politikmi, konzervatívnymi ideológmi a ľavicovými kultúrnymi kritikmi. Je pre

nich nespochybniteľnou samozrejmosťou, že masmédiá sú dnes verejnou sférou a že toto je príčinou úpadku verejného života, ak nie priamo jeho zmiznutia". (1993: 93, pôvodné kurzíva)⁵

Vo svojej historickej analýze Habermas pojednáva o vývoji buržoáznej verejnej sféry a jej následných premenách. Podľa Habermasa dosiahla buržoázna verejná sféra svoj vrchol v prvej polovici 19. storočia a vznikla ako priestor, v ktorom sa súkromné osoby sformovali do verejnosti,⁶ aby podľa vlastného uváženia diskutovali o otázke štátnej moci. Vývoj kapitalizmu voľnej súťaže viedol k vzniku inštitúcií občianskej spoločnosti, ktoré vytvorili priestor nezávislý od ekonomiky aj od štátu. Tieto inštitúcie zahrňovali noviny, diskusné spolky, salóny a kaviarne.

S vrcholiacim kapitalizmom voľnej súťaže prešla verejná sféra hlbokými, a podľa Habermasa zničujúcimi, zmenami. Úpadok verejnej sféry sa viaže s rýchlym spoločenským vývojom, industrializáciou, urbanizáciou, nárastom gramotnosti a populárnej tlače a s ďalšími súvisiacimi faktormi. Tieto zmeny môžu byť charakterizované „*zmazaním rozlíšenia medzi verejným a súkromným v politických a ekonomických záležitostiach, racionalizáciou a zmenšením súkromnej intímnej sféry (rodinného života) a postupným posunom od (síce limitovanej) verejnosti politických a kultúrnych diskutérov k verejnosti masových konzumentov*". (Dahlgren 1991: 4) Racionálne-kritická diskusia, ktorá bola charakteristická pre buržoáznu verejnú sféru v jej vrcholnom období bola nahradená konzumáciou a pre Habermasa je táto transformovaná verejná sféra verejnou sférou iba naoko. K ďalším zmenám vo verejnej sfére došlo v dôsledku vzniku sociálneho štátu. V súčasných spoločnostiach už verejná mienka nie je výsledkom racionálnej diskusie, ale mediálnej konštrukcie a verejná sféra sa stala platformou pre reklamu a tlač sa stala čírym obchodom. Pre súčasné verejné sféry sú podľa Garnhama zásadné tri aspekty Habermasovej tézy. Habermas sa sústreďuje na „*nerozlučné spojenie medzi inštitúciami a praktikami masovej komunikácie a inštitúciami a praktikami demokratických spoločností*" (1997: 360), zdôrazňuje „*nevyhnutný základ materiálnych zdrojov pre akúkoľvek verejnú sféru*" (1997: 360) a konečne Garnham upozorňuje na Habermasove vyhnutie sa jednoduchej dichotómie voľného trhu versus štátnej kontroly v jeho rozlíšení verejnej sféry od štátu aj od trhu, čo mu umožňuje pojednávať o hrozbách, ktorým je demokracia vystavená z oboch sfér.⁷ Podľa Garnhama majú Habermasove tézy zvláštny význam pre súčasné spoločnosti, pretože vznik globálnych trhov v úlohe centier súkromnej ekonomickej moci podryva národný štát a na kontrolu globálneho spoločenského zriadenia a ekonomiky je potrebné vytvoriť nové verejné sféry a politické inštitúcie. Navyiac, konštatuje Garnham, samotné inštitúcie vysielania verejnej služby prechádzajú zmenami v návaznosti na rozvoj nových médií a postupnú deštrukciu médií verejnej služby.

Charakteristika vysielania verejnej služby

McQuail (1994: 127) konštatuje, že vysielanie vo verejnom záujme má zabezpečiť „*kvalitnú službu (definovanú rôznymi spôsobmi) a obvykle zahrňuje akúsi predstavu rozmanitosti a tiež národne politický alebo kultúrny záujem*". V mediálnej rozmanitosti teda tiež identifikujeme verejný záujem. Podľa McQuaila má rozmanitosť hlboké korene v modernej spoločnosti, ktorá kladie dôraz na individualitu, na slobodu myslenia a pohybu, na zmenu. Dôraz kladený na rozmanitosť „*odzrkadľuje snahu vytvoriť cnosť z nevyhnutnosti, ktorú priniesla modernita, ale tiež signalizuje odpor voči niektorým z nových zjednocujúcich (a štiepiacich) síl ekonomickej moci, technológie a byrokracie. [...] Na pluralistické úpravy masových médií môžeme nahliadať ako na nevyhnutné mechanizmy obrany proti trendom vedúcim k centralizovanej kontrole a uniformite*". (McQuail 141n) V mediálnej politike sa objavujú snahy o presadenie rozmanitosti predovšetkým v oblasti prejavu, názoru a kultúry a to či už maximalizáciou slobody médií alebo intervenciou na trhu. Hoffman-Riem (in McQuail, 1992: 142) konštatuje, že princíp rozmanitosti je ústredným vo vysielacích úpravách v Európe:

„Filozofia verejnej služby vo vysielaní [...] je väčšmi orientovaná na prístup k pluralitným informáciám pre občanov a spoločnosť než na slobodu komunikátorov. Rozmanitosť programového obsahu prístupného pre všetky segmenty divákov musí byť nastolená a zaručená.“

Marc Raboy (1996: 6) uvádza charakteristické rysy vysielania verejnej služby tak, ako ich chápala dnes už neexistujúca Jednotka pre výzkum vysielania (Broadcasting Research Unit) vo Veľkej Británii, jedná sa o nasledovné: univerzálny prístup, univerzálna prítťažlivosť, zvláštny dôraz na menšiny, príspevok k budovaniu národnej identity a komunity, nezávislosť na privilegovaných záujmoch, priame financovanie a všeobecné spoplatnenie, súťaž v rovine kvality vysielania a nie počtu divákov a predpisy, ktoré by neobmedzovali výrobcov programov. Raboy ovšem priznáva, že niektoré z daných charakteristík sú relatívne priamočiare kým iné (napríklad kvalita vysielania) sú problematické.

Na zabezpečenie mediálnej rozmanitosti slúžia dva základné modely vysielania, tržný a netržný (verejnej služby). Voľný trh by mal zabezpečiť mnohé z predostrených požiadaviek na rozmanitosť, voľné fungovanie ponuky a dopytu by malo zabezpečiť prístup všetkým „hlasom“, ktoré si zaň dokážu zaplatiť a ponuka obsahu by mala byť významná pre konzumentov. Nastáva však niekoľko problémov. Neobmedzená súťaž nutne nezaručuje slobodu vstupu na trh, tržné fungovanie médií totiž vedie k vysokým vstupným nákladom. Na trhu je prevádzkované médií ovplyvnené rovnakými faktormi, ako konzumácia všeobecne, v dôsledku čoho sa zanedbávajú chudobné alebo okrajové skupiny konzumentov a vytvára sa masová alebo veľmi homogénna divácka obec (viz napr. Keane 1991, Baker 2002).⁸ Nedostatky voľného trhu sa kritizujú tiež z hľadiska takzvaných externalít. V ekonomickej teórii označujú externality účinky na strany, ktorých preferencie a záujmy neboli brané do úvahy. Klasickým príkladom negatívnej externality je znečistenie životného prostredia. Edward Herman (in Golding, 1997) rozvinul teóriu pozitívnych a negatívnych externalít vo vzťahu k vysielaniu a na základe empirických výskumov dospel k záveru, že komerčné systémy vysielania systematicky ignorujú verejný záujem vo vysielaní a majú tendenciu vytvárať negatívne externality. V prípade vysielania verejnej služby existujú dôležité pozitívne externality vo forme spravodajských programov, kultúrnych relácií a relácií pre deti, komerčné systémy vysielania v tomto ohľade zlyhávajú. K podobným záverom dospel Baker (2002: 44) vytvoril desať kategórií⁹ účinkov, ktoré má produkcia a distribúcia mediálnych obsahov na neplatiacich divákov (externalít) a skúmal, ako sa prejavujú u komerčných vysielateľov a vysielateľov verejnej služby.

Model netržný (alebo verejnej služby) má za úlohu kompenzovať obmedzenia tržného modelu, vyrovnať prístup k médiám a reprezentáciu v nich, zamedziť obmedzeniam a „predpojatosti“ trhu.

Modely vysielania verejnej služby

Systémy vysielania verejnej služby boli založené na princípe verejného záujmu, ktorého komplexnosť už bola objasnená, pozornosť bola tiež venovaná určujúcim charakteristikám vysielania verejnej služby, ich konkrétnu manifestáciu nachádzame v troch typoch systémov vysielania verejnej služby (podľa Currana, 1991)¹⁰:

- **socialno devolučný**

Tento prístup k médiám verejnej služby nachádzame napríklad v Taliansku a Holandsku, môžeme ho podľa McQuaila charakterizovať externou rozmanitosťou, to znamená rôzne kanály alebo časové bloky sú pridelené rôznym záujmovým skupinám v spoločnosti.

- **liberálno-korporatívny**

Tento typ vysielania verejnej služby nachádzame napríklad v Nórsku, Fínsku, Dánsku a Nemecku, základným princípom je účasť rôznych záujmových skupín v dozorných a regulačných orgánoch.

- **štátnej služby**

Tento systém vysielania verejnej služby sa vyznačuje internou rozmanitosťou, to znamená potreby rôznych záujmových skupín zabezpečujú tie isté kanály pomocou širokej škály programov. Takýmto systémom sa vyznačuje napríklad Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska.

V nasledujúcom stručne pojednám o konkrétnych systémoch (televízneho) vysielania verejnej služby a mechanizmoch, ktoré by mali zabezpečiť reprezentatívnosť a rozmanitosť vysielania. Tri konkrétne príklady sa týkajú Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska (ďalej Veľká Británia), Holandského kráľovstva (ďalej Holandsko) a Spolkovej republiky Nemecko (ďalej Nemecko).

V prípade britského systému vysielania médií verejnej služby je zásadný princíp internej rozmanitosti, čiže tie isté kanály slúžia záujmom heterogénnej skupiny divákov a pokrývajú široké spektrum názorov. The British Broadcasting Corporation (Britská vysielacia spoločnosť) vysiela programy celonárodného charakteru, nezávislé televízne spoločnosti prevádzkujú miestne televízne kanály. BBC je regulovaná Radou guvernérov (Board of Governors), ktorá sa skladá zo správcov-amatérov menovaných vládou. Vysielanie verejnej služby je financované z poplatku za vysielanie a obchodných aktivít BBC (napríklad BBC Worldwide Ltd. a BBC Resources). Komerčná televízia začala vo Veľkej Británii vysielať v roku 1954, keď vznikla sieť the Independent Television. „V Británii komerčná televízia zachovala tradície vysielania verejnej služby. Bola vytvorená tak, aby napravila slabosti v BBC, aby učinila vysielanie citlivejším na ľudový vkus, aby presadzovalo regionálnu kultúru a vytvorila opozíciu k londýnocentrizmu“. (Coleman, Rollet, 1997: 23)

Holandské vysielanie verejnej služby odzrkadľuje holandský spoločenský systém a môže byť zhrnutý v jednom slove: pilarizácia. „Holandská spoločnosť medzi začiatkom 20. storočia a polovicou šesťdesiatych rokov (a obzvlášť v prvých dvoch desaťročiach po 2. svetovej vojne) bola hlavným príkladom ‚segmentovaného pluralizmu‘, so spoločenskými hnutiami, vzdelávacím a komunikačným systémom, dobrovoľnými asociáciami a politickými stranami organizovanými vertikálne (a často pretínajúcimi spoločenské vrstvy) pozdĺž náboženských a ideologických štiepení“ (Brants, McQuail, 1997: 154). Holandský systém verejného vysielania pracuje na princípe pridelenia prístupu asociáciám s rôznymi postojmi a prioritami. Podľa zákona „vysielacia asociácia má mať za cieľ, tak ako je to uvedené v jej štatúte, reprezentáciu jasne určenej spoločenskej, kultúrnej, náboženskej alebo filozofickej línie a zameranie sa na vysielanie, ktoré uspokojí aktívne prítomné spoločenské, kultúrne, náboženské alebo filozofické potreby“. (in McQuail, 1992a: 100) McQuail tvrdí, že myšlienka rôznorodosti v podobe, akú naberá v holandskom systéme vysielania sa vzťahuje „k ‚externej‘ a exkluzívnej rôznorodosti v ktorej rôzne ‚hlasy‘ a názory majú svoje vlastné oddelené kanály, väčšími než k ‚internej‘ rôznorodosti s ktorou sa stretávame častejšie, na základe ktorej sa vyhovie každému vkusu kanálmi, ktoré slúžia veľkým heterogénnym skupinám divákov“. (McQuail, 1992a:101, pôvodné kurzíva) V praxi je „alokácia vysielacieho času založená na počte členov a/alebo predplatiteľov ‚vysielateľských‘ časopisov, ktoré vydávajú rôzne organizácie“. (Brants, McQuail, 1997: 155) Holandské vysielanie verejnej služby je platené z poplatku za vysielanie, výnosov z reklamy a členských príspevkov a predplatných časopisov. Komerčné televízne vysielanie bolo uzákonené v roku 1990.

V Nemecku prináleží zodpovednosť za vysielanie jednotlivým štátom federálnej republiky, čo má za následok „unikátne decentralizovaný systém vysielania s produkčnými centrami v každom regióne krajiny“. (Kleinstüber, 1997: 85) Všetky vysielacie spoločnosti sú spravované nezávislou radou pre vysielanie, predstavitelia ktorej by mali „odzrkadľovať ‚spoločensky relevantné skupiny spoločnosti““. (Kleinstüber, op. cit.: 87) Predstavitelia sú buď volení v parlamente alebo sú delegovaní rôznymi skupinami (všetne politických strán, cirkví a odborových organizácií). Napriek týmto opatreniam boli politické strany schopné získať vplyv v radách pre vysielanie, pretože „nemecké strany sú relatívne silné vo všetkých segmentoch politického a spoločenského systému a prenikajú prakticky do všetkých

„spoločensky relevantných skupín“ (Kleinstüber, op. cit.: 87). V polovici osemdesiatych rokov 20. storočia bol v Nemecku ustanovený duálny systém vysielania. Vysielanie verejnej služby je financované hlavne mesačným poplatkom za vysielanie a ziskom z reklamy (obmedzená na 20 minút v pracovné dni).

Kríza vysielania verejnej služby

James Curran (1998) výstižne zhrnul argumenty Elihu Katza o úpadku vysielania televízie v úlohe verejnej služby. Katz tvrdí, že zviacnásobenie televíznych kanálov má za následok fragmentáciu verejnosti, ktorá ďalej vedie k situácii, keď „televízia takmer prestala fungovať ako spoluzdieľaný verejný priestor. Okrem občasných mediálnych udalostí sa národ už nezhrmažďuje.“ (Katz in Curran, 1998: 175) Ďalej je občianska komunikácia vymenená za programy s vysokou sledovanosťou v dôsledku „kombinovaných obmedzení novej mediálnej technológie, novej liberálnej nálady, ekonomickej a politickej záťaže vysielania verejnej služby a zvädzaniu nadnárodných korporácií.“ (Katz in Curran, 1998: 175) A nakoniec je podľa Katza ohrozená samotná liberálna demokracia kvôli rastúcej priepasti medzi televíznym systémom a národným štátom a kvôli predpokladanému oslabeniu národných identít, pretože práve v národných štátoch sa praktizuje liberálna demokracia a národná identifikácia je nutná na udržanie účasti na demokratickom projekte.

Je nesporné, že v oblasti národnej identifikácie zohralo vysielanie verejnej služby významnú úlohu, Paddy Scannell (1992) píše o zásluhách vysielania BBC v „stmelovaní“ národa, van den Bulcková chápe vysielanie verejnej služby ako typickú a vitálnu modernú inštitúciu, ktorá zohrala dôležitú úlohu v modernom procese budovania národa. Podľa Smitha (1991: 11):

Keď skúmame úlohu médií vo vytvorení určitej uniformity v rámci národného štátu, v podstate skúmame proces budovania národa a spôsob, akým sú médiá úmyselne vtiahnuté do hry, aby konštruovali ‚národnú‘ kultúru a ‚národnú‘ komunitu. Národné štáty sa musia vyznačovať určitou mierou spoločnej kultúry a občianskej ideológie, sadou spoločných zásad a cieľov, sentimentov a ideí, ktoré spájajú populáciu v jej domovine.

Ovšem nekritické analýzy úlohy vysielania verejnej služby v tvorbe národnej identity a jej udržiavania zahrňujú len otázku včlenenia do „vysielaného“ národa bez ohľadu na rovnako dôležitú otázku vylúčenia. (Cole, 1998) Otázka vylúčenia z verejných sfér je ústrednou, pretože „verejné diskurzívne arény patria medzi najdôležitejšie a najmenej uznané miesta, kde sa konštruujú, dekonštruujú a rekonštruujú sociálne identity“. (Fraserová, 1993: 140)

Už som sa zmienila o argumentoch, podľa ktorých masmédiá predstavujú kľúčový element v úpadku jednotnej verejnej sféry. Prevláda názor, podľa ktorého sa vysielanie verejnej služby nachádza v kríze, minimálne však prechádza zásadnými zmenami. Podľa Nicholasa Garnhama „naše zdedené štruktúry verejnej komunikácie, tie inštitúcie, v rámci ktorých vytvárame, distribuujeme a konzumujeme symbolické formy prechádzajú zásadnou zmenou.“ (1990: 105) Táto zmena, tvrdí, je charakterizovaná neustále rastúcou mocou trhu, zameraním sa na televíziu ako neustále výraznejšie privatizovaný domáci spôsob konzumácie, narastajúcou priepasťou medzi ‚chudobnými na informácie‘ a ‚bohatými‘ na ne a odsunom od národných k medzinárodným trhom v informačných a kultúrnych sférach. Podľa Johna Keanea (1991) existujú tri zásadné príčiny úpadku vysielania verejnej služby: finančné obmedzenia, problémy legitimacy a technologické zmeny. Je veľmi problematické chápať dnešné médiá verejnej služby ako „baštu slobody obklopenú zmätkom a obmedzeniami komerčných médií“, je tak isto problematické chápať médiá verejnej služby ako „ideál kvality, vyrovnanosti a všeobecnej prístupnosti. [...] Tvrdenie verejnej služby o reprezentatívosti je obranou virtuálnej reprezentácie fiktívneho celku, útek

k programovaniu, ktoré simuluje skutočné mienky a vkus časti tých, na ktorých je nasmerované." (Keane, 1991: 122, pôvodné kurzíva) Podľa Achilla prechádza vysielanie verejnej služby trojitou krízou: identity, financovania a fungovania. (in Raboy, 1996: 9) Carpignano et al. dávajú krízu vysielania verejnej služby medzi iným do vzťahu s „*krízou legitimity správ ako spoločenskej inštitúcie, ktorá zohráva úlohu v šírení informácií o udalostiach a ich interpretácii (tzn. v sociálnej konštrukcii verejného života).*“ (1993: 96) Marc Raboy (1996) poukazuje na hlbšie korene krízy, podľa neho problémy spojené s financovaním, mandátom a interpretáciou cieľov vysielania verejnej služby poukazujú na zásadnejší problém, problém politickej vôle. Vo svojom pojednaní o úpadku vysielania verejnej služby James Curran (1998) zachováva opatrnejší prístup. Správne podotýka, že je ťažké stanoviť, či sú oprávnené tvrdenia o úpadku vysielania verejnej služby, pretože

existuje zavádzajúca konvencia na základe ktorej sa prevádzkovatelia vysielania verejnej služby rovnajú vysielaniu verejnej služby. Strata divákov na strane prevádzkovateľov vysielania verejnej služby sa často uvádza ako dôkaz systémovej krízy. V skutočnosti však tvoria súkromní prevádzkovatelia vysielania, ktorí spadajú pod efektívnu verejnú kontrolu neoddeliteľnú súčasť systému vysielania verejnej služby, v tom zmysle, že slúžia [verejnemu] dobru vo väčšej miere než čisto komerčným cieľom, podobne ako prevádzkovatelia vysielania verejnej služby. (Curran, op. cit.: 178)

Curran nachádza vážny nedostatok v úradných vyhláseniach o úlohe vysielania verejnej služby, pretože „*v žiadnom z týchto úradných dokumentov sa nikdy neuvádza vytváranie otvoreného verejného dialógu alebo rozšírenie účasti na kolektívnej diskusii ako oficiálny cieľ systému vysielania verejnej služby*“ (Curran, op. cit., s. 191). V oficiálnom kánone, pokračuje Curran, je „prístup“ definovaný ako prístup k signálom vysielania (právo na príjem a nie na vyjadrenie) a „rozmanitosť“ je chápaná v zmysle distribúcie (vzývanej hlavne v prípade nepolitických programov) a konečne pokrytie verejných záležitostí má prejavovať „*patričnú nestrannosť.*“ (op. cit.: 191)

Nicholas Garnham tvrdí, že vysielanie verejnej služby je charakterizované „*neschopnosťou dostatočne rozlišovať medzi dvomi komunikačnými funkciami v rámci verejnej sféry: zberom a šírením informácií a vytváraním fóra pre diskusiu*“ (1990: 111, pôvodné kurzíva). Podľa Garnhama je závažné, že hoci je v teórii demokracie zdôraznená sloboda prejavu, „*čo bolo stratené sú recipročné povinnosti obsiahnuté v komunikačnom priestore, ktorý je fyzicky zdieľaný.*“ (1997: 367)

Podľa Johna Keanea (1991) by vysielanie verejnej služby slúžilo svojim cieľom lepšie keby existovali nové ústavné usporiadania vo všetkých západných demokraciách, ktoré by umožňovali odhalenie a zrušenie metód cenzúry súčasnej štátnej moci. Všeobecnejšie Keane podporuje, aby sa vlády zo svojej činnosti zodpovedali nadnárodným organizáciám, akou by mohla byť napríklad medzinárodná občianska spoločnosť, ktorá sa začína vytvárať aj pomocou nových technológií. Napriek tomu Keane pripúšťa, že nové technológie nutne nepredstavujú začiatok radikálnych zmien, uznáva tiež, že hoci národné štáty prechádzajú zmenami, ešte nemôžeme hovoriť o konci národných štátov a práve preto sa ešte potrebujeme zaoberať národnými verejnými sférami vo väčšej miere ako globálnymi. Podľa Keanea musí byť systém vysielania verejnej služby radikálne redefinovaný a prístupný rozmanitým neštátnym komunikačným médiám. Tento proces musí ísť ruku v ruku s radikálnym uvoľnením právnych predpisov o nactiutráhčstve. Nové ústavné usporiadanie by tiež umožnilo dosiahnuť „heterarchiu“ médií, ktoré by nekontroloval ani štát ani komerčné trhy (napríklad BBC by mohla byť naďalej prevádzkovaná z poplatkov za vysielanie, ale súčasný systém vládnych menovaní by mal byť odstránený).

James Curran (1998) upozorňuje na podobné skutočnosti, keď presadzuje nové stanovenie zásad vysielania verejnej služby a reformy jej skutočnej prevádzky a organizácie. Navyiac, podľa Currana existuje potreba revidovať ciele vysielania verejnej služby v Británii, ktoré by mali za následok zmeny v štýle žurnalistiky. „[Žurnalistika] je ešte stále zásadne ovplyvnená profesionálnym/ štáto-služobným modelom, ktorý zdôrazňuje nezaujaté šírenie informácií, del'bu o znalosti a nestranné rozsúdenie rozdielov v oprávnených názoroch. Je to koncepcia podobná mandarínom, v ktorej sú voliči, vládcovia demokracie, informovaní inteligentnými a zodpovednými štátnymi úradníkmi a nielen bavení tržným predstavením.“ (op. cit.: 195) Táto zmena je obzvlášť dôležitá, pretože „prílišný dôraz kladený na legitímne formy verejnej znalosti a akreditovaných hovorcov značne obmedzuje účasť na dialógu. Vskutku, toto je často opakovaný refrén väčšiny akademického výskumu, ktorý naznačuje, že televízne správy a spravodajstvo sú často určené elitnými predpokladmi a zdrojmi“. (op. cit.: 196) Napriek tomu podľa Currana existuje v rámci vysielacej komunity reformné hnutie, ktoré „má za cieľ rozšíriť prístup a rozsah hlasov a názorov v éteri“. (op. cit.: 196) Toto reformné hnutie sa prejavuje tvorbou nových foriem programov, v ktorých obecnosť telefonuje do štúdia, formátmi účasti divákov a podobne.

Inou oblasťou, ktorá prináša radikálne nové poňatie úlohy verejnosti v médiách sú nové žánre. Podľa Carpignana et al. (1993) je talk show jediným programom, v ktorom je verejnosť tak, ako sa objavuje v televízii plne uznaná. Talk show je jediným žánrom, ktorý proklamuje svoj zámer prezentovať námety pre verejnú diskusiu, navyiac, je to jediný program, ktorého diskurzívnym formátom je konverzácia. Tento vývoj naznačuje zmenu v chápaní diváckej obce, diváci v štúdiu sa nezúčastňujú len sledovania, ale hrajú úlohu priamo v „písaní scenára“ (1998: 196) – vznik nových žánrov teda predstavuje potenciálnu možnosť zásahu do charakteru vysielania verejnej služby a činí ho, aspoň do určitej miery, otvorenejším pre zúčastnených.

Vývoj mediálnych technológií mení celkovú mediálnu krajinu a znamená výzvu pre systémy vysielania verejnej služby.¹¹ Explózia kapacity kanálov, zmiznutie audiovizuálnych hraníc (viz direktívu Európskej únie 89/552/EEC tzv. „Televízia bez hraníc“) a prevaha deregulačných prístupov sa často používajú ako argumenty pre obmedzenie vysielania verejnej služby, či dokonca priamo jej zrušenia. Vysielanie verejnej služby však nie je založené iba na obmedzenosti vysielacieho spektra, oveľa dôležitejšie je jej širšie zakotvenie, o aspektoch ktorého pojednala táto stat'. V súčasnej situácii teda nie je otázkou, či sa má zvýšiť úloha voľného trhu vo vysielaní, ako správne podotýka Graham Murdock (in Raboy 1996:9) „zásadná voľba nespočíva, ako sa domnieva mnoho komentátorov, medzi štátnym licencovaním a kontrolou na jednej strane, a minimálne regulovanými tržnými mechanizmami na strane druhej. Jedná sa o voľbu medzi politikou, ktorá má za cieľ oživiť verejné komunikačné systémy, ktoré sú relatívne nezávislé od štátu aj od trhu a politikou, ktorá má za cieľ ich marginalizovať či vyhubiť.“ Základná normatívna otázka teda zostáva nezodpovedaná: „Akú verejnú úlohu má vysielanie zohrávať v demokratickej spoločnosti?“ (van Cuilenburg a Slaa in Raboy 1996: 4)

Poznámky:

- 1) V roku 1927 bola premenovaná na British Broadcasting Corporation, keď jej bola udelená prvá kráľovská charta (Royal Charter) a tento názov si zachovala dodnes (viz portrét BBC v tomto čísle).
- 2) Nachádzame tiež používanie pojmu verejnoprávne vysielanie či verejnoprávne médiá, postupne sa však aj v českom a slovenskom prostredí začína používať terminologicky správny pojem vysielanie verejnej služby.
- 3) Pokiaľ nie je uvedené inak, boli citáty preložené autorkou.
- 4) „Verejné statky sú statky, ktoré nemôžu byť súkromne privlastnené. V prípade takéhoto statku nesmie byť žiadnemu členovi daného kolektívu zabránené v jeho

- užití. Preto musia byť verejné statky spravované inštitúciami, ktoré nie sú súčasťou tržnej ekonomiky a musia byť distribuované prostredníctvom netržných mechanizmov".* (Berger in Raboy 1996: 15)
- 5) Tod Gitlin upozorňuje, že metafora „verejná sféra“ je „predovšetkým v jednotnom čísle: je to tá verejná sféra, a nie akási sféra“. (1998:168, pôvodné kurzíva) Ovšem médiá veřejnej služby vytvárajú iba jednu verejnú sféru medzi mnohými ďalšími, viz. Robbins (1993).
  - 6) Viz. Marada 2002.
  - 7) V tejto súvislosti môžeme upozorniť na to, že klasická liberálna teória síce chápe médiá ako kľúčové pri vytváraní „priestoru medzi vládou a spoločnosťou, v ktorom súkromní jednotlivci vykonávajú formálnu aj neformálnu kontrolu nad štátom: formálnu kontrolu prostredníctvom voľby vlád a neformálnu prostredníctvom nátlaku verejnej mienky“ (Curran, 1991:29), zďaleka sa však nejedná o priestor, ktorý by zároveň ležal mimo silového poľa voľného trhu. Ohľadne podrobnej kritiky tohto prístupu viz Curran 1998.
  - 8) James Curran (1998) rozvíja argumenty o nedostatkoch voľného trhu vo vysielaní na základe prác neo-keynesiánov a poukazuje na to, že alternatívny prístup k otázke vysielania verejnej služby berie ohľad na fakt, že diváci/poslucháči nie sú iba konzumentmi, ale tiež občanmi žijúcimi v demokratickom systéme, ktorí majú právo byť informovaní o záležitostiach týkajúcich sa verejného záujmu. Curran tvrdí, že toto právo je najlepšie garantované vysielaním verejnej služby, pretože „*venuje patričnú pozornosť verejným záležitostiam a je vo všeobecnosti menej dominované dramatickou tvorbou a zábavou než vysielanie založené na tržných princípoch*“. (Curran, op. cit.: 190)
  - 9) Tieto zahrňujú napríklad kvalitu verejnej mienky a účasti na politickom živote, odhalenie a zabránenie zneužívania moci, neplatiacich príjemcov vysielania, zisky a straty pre mediálne zdroje.
  - 10) Odlišným spôsobom člení médiá verejnej služby napríklad Jakubowicz, za zmienku stojí jeho model vysielania verejnej služby charakteristický pre postkomunistické krajiny. Model opotrebovania (attrition model) podľa Jakubowicza prevláda v strednej a východnej Európe, kde je väčšina vysielateľov verejnej služby marginalizovaná a prežíva na obmedzených finančných zdrojoch. „Prevádzkovateľom vysielania verejnej služby nie je povolené zaviesť digitálne technológie, nové vysielacie kanály či služby, ani významným spôsobom prevádzkovať služby na internete. Tento model, ktorý pochádza od príslušníkov obchodných kruhov by mal za výsledok, že by prevádzkovatelia vysielania verejnej služby nakoniec stihol podobný osud ako dinosaurov, pretože sa im nepodarilo prispôbiť novým okolnostiam“. (2002: 7)
  - 11) Vo vzťahu k digitalizácii viz *Revue pro média (Host)* (5) březen 2003.

Literatúra

- Aronowitz, S.: Is a democracy possible? The Decline of the public in the American debate. In: Robbins, B. (vyd.): *The Phantom public sphere*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1993.
- Baker, E. B.: *Media, markets and democracy*. Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Brunts, K. a McQuail, D. :The Netherlands. In: Ostergaard, B. S. (vyd.): *The Media in Western Europe: The Euromedia handbook*. Sage, Londýn 1997.
- Carpignano, P. et al.: Chatter in the age of electronic reproduction : Talk television and the „public mind“. In: Robbins, B. (vyd.): *The Phantom public sphere*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1993.
- Cole, P.: The Limits of inclusion. *Soundings*. 10 1988.
- Coleman, J. A. a Rollet, B. (vyd.): *Television in Europe*. Intellect Books, Exeter 1997.

- Curran J.: Rethinking the media as a public sphere. In: Dahlgren, P. a Sparks, C. (vyd.): *Communication and citizenship: Journalism and the public sphere in the new media age*. Routledge, Londýn 1991.
- Curran, J.: Crisis of public communication: A Reappraisal. In: Liebes, T. a Curran, J. (vyd.): *Media, ritual and identity*. Routledge, Londýn 1998.
- Dahlgren, P.: Introduction. In: Dahlgren, P. a Sparks, C. (vyd.): *Communication and citizenship: Journalism and the public sphere in the new media age*. Routledge, Londýn 1991.
- Dayan, D.: Particularistic media and diasporic communications. In: Liebes, T. a Curran, J. (vyd.): *Media, ritual and identity*. Routledge, Londýn 1998.
- Feintuck, M.: *Media Regulation, Public Interest and the Law*. Edinburgh, Edinburgh University Press 1999.
- Frachon, C. a Vargaftig, M. (vyd.): *European television: Immigrants and ethnic minorities*. John Libbey and Company Ltd, Londýn 1995.
- Fraser, N.: Rethinking the public sphere. In: Robbins, B. (vyd.): *The Phantom public sphere*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1993.
- Garnham, N.: *Capitalism and communication: Global culture and the economics of information*. Sage, Londýn 1990.
- Garnham, N.: Comments on John Keane's „Structural transformations of the public sphere“. *The Communication Review*. 1(1) 1995.
- Garnham, N.: The Media and the public sphere. In: Calhoun, C. (vyd.): *Habermas and the public sphere*. (5. vydanie). The Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, Massachusetts 1997.
- Gitlin, T.: Public sphere or public sphericules? In: Liebes, T. a Curran, J. (vyd.): *Media, ritual and identity*. Routledge, Londýn 1998.
- Golding, P. a Murdock, G.: *The Political economy of the media*. Edward Elgar, Cheltenham, Brookfield 1997.
- Habermas, J.: *The Structural transformation of the public sphere*. MIT Press, Cambridge 1989.
- Habermas, J.: Further reflections on the public sphere. In: Calhoun, C. (vyd.): *Habermas and the public sphere*. (5th printing). Cambridge, Massachusetts: The Massachusetts Institute of Technology 1997.
- Jakubowicz, K.: What are the prospects? *Diffusion: Quaterly Journal of the European Broadcasting Union*. 2002/2003.
- Keane, J.: *Media and democracy*. Polity Press, Cambridge 1991.
- Keane, J.: Structural transformations of the public sphere. *The Communication Review*. 1 (1) 1995.
- Keane, J.: A Reply to Nicholas Garnham. *The Communication Review*. 1 (1) 1995.
- Kleinstüber, H. J.: Federal Republic of Germany. In: Ostergaard, B. S. (vyd.): *The Media in Western Europe: The Euromedia handbook*. Sage, Londýn 1997.
- Kleinstüber, H. J.: Habermas and the public sphere: From a German to a European perspective. *Javnost: The Public*. 1 (8) 2001.
- Marada, R.: Masová média a proměny občanské veřejnosti. *Revue pro média (Host)* (3) říjen 2002.
- McQuail, D.: The Netherlands: Safeguarding freedom and diversity under multichannel conditions. In: Blumler, J. G. (vyd.): *Television and the public interest*. Sage, Londýn 1992a.
- McQuail, D.: *Media performance: Mass communication and the public interest*. Sage, Londýn 1992b.
- Metyková, M.: Digitální budoucnost v zasetí tržních sil: Rozhovor s Grahamem Murdockem. *Revue pro média (Host)* (5) březen 2003.
- Raboy, M.: *Public broadcasting for the 21st century*. University of Luton Press, Luton 1996.

- Robbins, B. (vyd.): *The Phantom public sphere*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1993.
- Scannell, P.: Public service broadcasting and modern public life. In: Scannell, P., Schlesinger, P. a Sparks, C. (vyd.): *Culture and power*. Sage, Londýn 1992.
- Smith, A.D.: *National identity*. Penguin, New York 1991.
- Sparks, C. s Reading, A.: *Communism, capitalism and the mass media*. Sage, Londýn 1998.
- Van den Bulck, H.: Public service television and national identity as a project of modernity: the example of Flemish television. *Media, Culture and Society*. 1 (23) 2001.
- Weymouth, T. a Lamizet, B.: *Markets and myths: Forces for change in the European media*. Longman, Londýn 1996.